

KAZAK TÜRKÇESİNDE “GÖZ, KULAK VE BURUN” ORGAN ADLARIYLA KURULMUŞ MAKALLAR

Dr. Emine ATMACA*

Köz jetpegen jerge söz jetedi.
Gözün ulaşmadığı yere söz ulaşır.

Öz

Makallar, Kazak Türklerinin zengin sözlü gelenekleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye Türkçesinde *atasözü* ve *sav* sözcükleriyle karşılanan atasözü terimi için Kazak Türkçesinde *frazeologizm* (< *Grek phrasis (söylem)*) + *logos (söz)*) başlığı altında *makal*, *nakıl* ve *makal-metel* terimlerini kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde *makal* türü, kapsam bakımından Türkiye Türkçesindeki atasözü türünden biraz daha geniştir. Türkiye Türkçesinde yazar ve şairlerin söylediği sözler, atasözlerinden farklı ‘özlü söz/ler ~ vecize sözler’ başlığı altında ayrı bir tür olarak ele alınırken Kazak Türkçesinde *makal* (~ atasözü) türü, geniş anlamda kullanılmış, *metel* (~ özlü söz/ler) de makal türü içerisinde yer almıştır.

Bu makalede, ilkin Kazak Türkçesindeki *göz*, *kulak* ve *burun* organ adlarıyla kurulmuş makallara anlam bakımından yer verilmiş ve sonrasında Kazak Türkçesiyle Türkiye Türkçesi bünyesinde bu organ adlarıyla kurulmuş atasözlerinin birbirleriyle anlam yönünden benzeşen yönleri gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi, atasözü, anlam bilimi, organ adları

PROVERBS “EYE, EAR AND NOSE” WITH ORGAN NAMES ESTABLISHED IN KAZAKH TURKISH

Abstract

Proverbs (~ makallar) of the Kazakh Turks have an important place in the rich oral traditions. Turkey Turkish *atasözü* and *sav* of argument for the term covered Kazakh Turkish proverb *frazeologizm* (< *Greek phrasis (discourse)* + *logos (word)*) under different *makal*, *nakıl* and *makal-metel* terms used intransport. In Kazakh Turkish, the *makal*, with its scopes, is wider than the *atasözü* (~ proverb) in Present Turkish. The utterances which are said by writes and poets in Present Turkish, apart from proverb, they are counted as a different kind under the topic ‘quotes and terse utterances’. But in the Kazakh Turkish, the type, *makal* (~ proverb) has been used widely, and ‘kuotes’ are counted under the type makal (~ proverb).

In this article, firstly eyes, ears and nose organ names were investigated in the Kazakh Turkish proverbs. Then are shown resembling aspects in the Kazakh Turkish and Turkey Turkish proverbs.

Key words: Kazakh Turkish, Turkey Turkish, proverb, semantics, organ names

* Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü eatmaca@sakarya.edu.tr
eatmaca07@hotmail.com.

Giriş

XIX. yüzyılın ortalarına kadar kendilerine ait bir yazı dili olmayan, çoğunlukla göçebe ve yarı göçebe bir hayat süren Kazak Türklerinin çok zengin, eşsiz bir sözlü gelenekleri vardır. Bu zengin sözlü geleneğin içerisinde *sözün aslı* (~ *söz meyegi*) ve *sözün minaresi* (~ *sözün minarası*)¹ olarak nitelendirilen *makallar*² ~ *nakıllar*³ ~ *makal-meteller* (~ *atasözleri*), Kazak Türk toplumunun keskin zekâsını, hayallerini, ideallerini, geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, değer yargılarını ve sosyo-ekonomik durumlarını ihtiva eden yazı dilinden ziyade konuşma dili vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılmış eğitici ve yol gösterici sözlere denir. *Kazak Dilinin Tüsendirme Sözlüğü*'nde *makal* ve *metel* birbirinden ayrı olarak; ama benzer şekillerde şöyle tarif edilmiştir: Halkın bilgelik meyvesi olan *makal*, “kısa, canlı, renkli, kafiyeleli bir sonuca bağlanmış öğüt niteliğindeki ferasetli sözlere”⁴ denir. Kazak halkının gönlünde yer etmiş *metel* ise “sonuca bağlanmış sözlere ve görünüşü aynı olmakla birlikte belli bir düzen içerisinde, öğüt niteliğinde söylenen sözlere”⁵ denir. Kazak Türkçesinde *makal*, yapıcı söz öbeklerinden ve bir bütün olarak genel bir anlam bildirmesi açısından *metel* terimiyle hemen hemen benzerdir. Ancak Kazak Türkçesinde Kazak Türkçesinin kendi bünyesinde oluşturduğu kanunlara göre şekil alan ve Kazak milli gelenekleriyle kalıplaşmış *makal* (~ *atasözü*) türü, Türkiye Türkçesinden farklı olarak kapsam bakımından daha geniş bir tür olarak ele alınmakta ve bu türün içerisinde *metellere* yani; özlü sözlere (~ *vecize* sözlere)

⁽¹⁾ L. M. Zeynelova, L. Nabi, *Kazak, Orıs, Ağılşın, Nemis Tilderindegi, Makal-Metelderin Magınalık Uksastığı jene Terbiyelik Meni*, Vestnik Kasov no:2 2006.

⁽²⁾ Divan-ı Lügâti't Türk'te *sab-sav*, Osmanlı Türkçesinde *darb-ı mesel* ve *mesel tabir* Türkiye Türkçesinde *atasözü* ve *sav* sözcükleriyle karşılanan *atasözü* terimi için Kazak Türkçesinde *frazologizm* (< Grek *phrasis* (söylem) *logos* (söz)) başlığı altında *makal*, *makal-metel* terimi kullanılmaktadır. "Demek, söylemek" anlamındaki *makal* kelimesi, Kazak Türkçesine Arapçadan geçmiştir. *Atasözü* terim olarak bütün Türk dünyasında hemen hemen aynı biçimlerde adlandırılmaktadır. Bu terime, Azerbaycan Türkleri: *Atalar sözü*, Türkmen Türkleri: *Atalar sözi*, *nakıl*, Gagauz Türkleri: *Söleyiş*, Başkurt Türkleri: *Makal*, *eytim*, *atalar hüzi*, Kırgız Türkleri: *Makal-lakap*, *makal*, Özbek Türkleri: *Magol*, Uygur Türkleri: *Maqal*; Tatar Türkleri: *Atalar süzi*, *makal*, *eytim babalar süze*, Başkurt Türkleri: *Meqel*, Uygur Türkleri: *Makal*, Kumuk Türkleri: *Atalar sözü*, *atasözü*, Karaçay-Malkar Türkleri: *Nart söz*, *ata-babalarnı sözlere*; Nogay Türkleri: *Ata söz*, *tapkap*; Altay Türkleri: *Kep sös*, Hakas Türkleri: *Söspek*, *adalar sözî*, Tuva Türkleri: *Üleger tomak*, Şor Türkleri: *Çajılgı sös*, Çuvaş Türkleri: *Vattisin semahi* (~ *Yaşlılar sözü*) (NASKALİ, Emine Gürsoy, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK. Yayınları, Ankara, 1997, s. 19; ERCİLASUN, Ahmet Bican ve diğerleri, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara, 1991, c.I, s. 32-33); Irak Türkmenleri: *eskiler sözü*, Kerkük ağzında: *darb-ı kelâm*, *emsal*, *deme*, *demece*, *deyişet*, *cümle-i hikemiyye*, Doğu Türkistan'daki Türkler: *tabma*, *ulular sözü* (ALBAYRAK, Nurettin, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2004, s. 42) gibi adlar vermektedirler.

⁽³⁾ *Bilimdiden akıl çıkar, akıldi karttan nakıl çıkar* “Bilgileden akıl çıkar, akıllı ihtiyardan atasözü çıkar”.

⁽⁴⁾ *Kazak Tilinin Tüsendirme Sözdigi*, 7 Tom, Almatı, Gılım baspası, 1983, 6. s. 102.

⁽⁵⁾ *Kazak Tilinin Tüsendirme Sözdigi*, 7 Tom, Almatı, Gılım baspası, 1983, 6 s. 168.

de yer verilmektedir. Ayrıca metel ile makal türleri arasındaki bir diğer fark da metel'in *söyleyenin belli*, makal'ın ise *söyleyenin belli* olmamasıdır (Atmaca, 2013: 26-31).

Sözlü halk kültürü içerisinde makallar, deneme yanılma yöntemiyle ve Kazak Türk halkının yüzyıllar süren hayat deneyimleri sonucunda ortaya çıktığından, diğer sözlü halk kültürü ürünlerine göre daha uzun bir süreçte oluşmuşlardır. Bu bağlamda makallar, bu uzun tarihi süreç içerisinde dilin en az değişime uğrayan öğelerini içerisinde kalıplaşmış olarak barındırdığından dilin söz varlığına büyük katkı sağlarlar.

Kazakistan toprakları XX. yüzyılın başlarında Ruslar tarafından tamamen işgal edilmiştir. Ruslar, işgal ettikleri bu Türk topluluğuna daha iyi sahip olmayı, onları kültürel açıdan yakından tanımak amacıyla gerçekleşeceğini farkına kısa sürede varmış ve “böylelikle hem *Çarlık* hem de *Sovyetler Birliği dönemlerinde* (Temur, 2010: 222) ”uçsuz bucaksız Kazakistan coğrafyasında Kazak Türklerinin sözlü gelenekleriyle ilgili derleme çalışmalarına başlamışlardır. Bu araştırma ve incelemelerin sonucunda Kazak Türk halkının sözlü edebiyatıyla ilgili birçok folklorik malzeme derlenmiş ve bu derlenen malzemeler içerisinde Kazak Türk makallarına da yer verilmiştir. Yalnız Rus folklorcular, *makal*'la ilgili ilk çalışmaları *frazeologizm* başlığı altında ele almışlardır. Kazak folklorunun doğrudan doğruya malzeme olarak araştırılması ise ilk defa Kazak âlimi *Şokan Velihanov (1835-1865)* tarafından gerçekleştirilmiştir. Onun *makal* (~ atasözü), *frazeologizm* (~ deyim), *erkek*, *erteri* (~ masal), *türki*, *türük halkı eni* (~ türkü ~ halk şarkısı), *jır* (~ şarkı) ve *epos*, *dastan* (~ destan ~ manzum hikâye) konusundaki derlemeleri bu alanlarda yapılan *ilk çalışmalardır* (Çınar, 1997: 9-17). Çağdaş Kazak edebiyatının kurucularından biri olan M. Avezov da Kazak sözlü edebiyatını bölümlerine ayırırken makalları, *efsane*, *bilmece* ve *masalar* (*hayvan masalları*, *örf-adet masalları*, *çocuk masalları*, *efsane masallar*) ile aynı grupta ele almıştır.

Halk bilgeliğinin temelini oluşturan makallar, bugün Kazak dil biliminde Kazak Türkü âlimleri tarafından her yönüyle araştırılmaktadır. Mesela; G. Adambayev'in *Makal-Metelder* ve *Şeşendik Sözder* (~ Hikmetli Sözler) denen kendi aralarında iki bölümden oluşan *Halık Danalığı* (~ Halk Bilgeliği) adlı monografisi, P. Sarsenbayev'in *Kazak Makal-Metelderinin Leksika-Semantik Yereşelikleri* “Kazak Makal-Metellerinin Leksik-Semantik Özellikleri”, G. Turabayeva'nın *Окказиональные преобразования пословиц и поговорок в казахском языке* “Kazak Türkçesi Makalları ve Deyimlerinde Yenilikçi Dönüşümler”, A. Donbeyava'nın *Arap jene Kazak Makal-Metelderinin Leksika-Gramatikallik Yereşelikleri*

“Arap ve Kazak Makal-Metellerinin Leksik-Gramatik Özellikleri” adlı çalışmaları örnek verilebilir⁶. XXI. yüzyıl Kazak dil biliminde Kazak makalları, insan merkezli (~ antroposentristik) yönünden de araştırılmaya başlanmıştır. Bu yönde yapılan çalışmalara bakıldığında, K. Toktobayeva’nın *Âlem Halıktarının Makal-Metellerinin Genderlik Kıvı* “Dünya Halklarında Atasözlerin Cinsiyet Durumu”, M. Mükeddes’in *Kazak-Uygur Makal-Metellerinin Paremiyoloji Jüyesi* “Kazak-Uygur Makal-Metellerinin Paremiyoloji⁷ Sistemi”, A. Ş. Tajikeyeva’nın *Makal-Metellerin Genderlik Sıfatı* “Makal-Metellerin Cinsiyet Özelliği” çalışmaları ile A. Kaydar’ın Kazak ve Uygur Türklerine ait makal-metelleri, *adam* “halk”, *kogam* “toplum”, *tabıgat* “tabiat” bölümlerine ayırarak incelemesi bu alanda yapılmış belli başlı çalışmalardır⁸.

Daha önceki makal-metel kitaplarında, S. Begalin’in “Kazaktın Makal-Metelleri” ve Ötebay Turmanjanov’un “Kazak Makal-Metelleri”nde, makallar konularına göre tasnif edilmiş⁹ ve yapılan bu tasniflerin içerisinde “organ adlarıyla kurulmuş makallar” gibi bir tasnife yer verilmemiştir. Türk dilinin temel sözcükleri (çekirdek ~ kalıt sözcükler) (Aksan, 2006: 67) içinde yer aldıklarından *organ adları* (~ mikrokozmonimler)¹⁰, temel anlamlarının yanında, dilde anlatılması güç pek çok soyut kavramın tabiatta bulunan nesnelere benzetilerek somutlaştırılmasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Kazak makalları, Türkiye Türkçesi atasözlerinde olduğu gibi birçok edebi sanat kullanılmasına rağmen anlaşılması zor olan soyut kavramlara yer verilmemiş daha çok akılda tutulmayı kolaylaştıran ve beş duyu organından herhangi biriyle rahatça algılanan somut kavramlardan (Albayrak, 2009: 26) hareketle makallar oluşturulmuştur. Aktarmaların en önemli kaynağı olan organ adları, makallarda bazen gerçek anlamlarıyla bazen de mecaz anlamlarıyla kullanılmaktadır. Ancak

(⁶) Bu bilgi, http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Philologia/58968.doc.html sitesinden 12. 01. 2013 tarihinde alınmıştır.

(⁷) Dil biliminde atasözleri, *paremiyoloji* denilen bir alanda incelenir. *Paremiyoloji*, halk biliminin sözlü geleneğini araştıran disiplinin bir bölümüdür (detaylı bilgi için bkz. N. Seyidov, “Türkmen Atasözlerinin Araştırılma ve Yayınlanma Tarihi: Bibliyografik Bir Bakış” (Akt. Halil İbrahim ŞAHİN) *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: X, Sayı 1, Sayfa: 211-216, İzmir 2010.

(⁸) Bu bilgi, http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Philologia/58968.doc.html sitesinden 12. 01. 2013 tarihinde alınmıştır.

(⁹) Emine ATMACA, “Kazak Türkçesinde Makal-Meteller ve “Dil” Organ Adıyla Kurulmuş Makallar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 2/1 2013 s. 20-48, TÜRKİYE International Journal of Turkish Literature Culture Education Volume 2/1 2013 p. 20-48, TURKEY.*

(¹⁰) İnsandan doğaya yapılan deyim aktarmaları (~ ölü deyim aktarmaları) arasında organ adlarının (~ mikrokozmonimler) makrokozmonimler hâline gelmesi anlaşılmayı kolaylaştırmak için başvurulan anlatım yöntemlerinden biridir (detaylı bilgi için bkz. İbrahim Şahin, “Organ Adları Temelinde Kırgızistan Yer Adlarında Ölü Deyim Aktarmaları ve Bunların Yer Adlarında Kullanışları”, *bilig* □ Bahar / 2010, Sayı 53: 199-218).

makalların yapısındaki sözler, genellikle *leksik anlamlarını* kaybetmezler. Yani; deyimlerdeki gibi ifadeye zenginlik, canlılık, güzellik ve kuvvet katmak için kullanılan *mecazlı söyleyişler* makallarda genellikle yoktur. Makallarda, Kazak Türk toplumunun felsefesini, inançlarını, âdetlerini, ruhî yapısını öğüt niteliğinde ve mantığa dayalı olarak gelecek nesillere aktarmak esas amaçtır. Dolayısıyla gerçek anlamlı makallar, mecaz anlamlı makallara göre sayıca daha fazladır. Ancak makalların içerisinde hem gerçek hem mecaz anlamlı ve sadece mecaz anlamlı makallar da yok değildir. Mesela; İnsanın olabileceğini düşündüğü kötü durumlara karşı önlem alması, ancak bunu yaparken de aşırıya kaçmaması anlamında *ayanşak közge şöp tüsedı* “sakınan göze çöp batar” makalı, *mecaz* anlamıyla kullanılmıştır. Evlenmek isteyen bir kişi, beğendiği kızın niteliklerini öğrenmek istediğinde kızın annesine bakması gerektiği ve yine alacağı bir top kumaşın iyi olup olmadığını anlamak için de kumaşın kenarına bakması gerektiği anlamında *anasını körip kızını al, ayagın¹¹ körip asın al* “anasına bak kızını al, kap kacağına bakarak yemeğini (~ aşını) ye” makalı ise hem *gerçek* hem de *mecaz* anlamıyla kullanılmıştır.

S. Begalin’in *Kazaktın Makal-Metelderi* (1950) ve Ö. Turmanjanov’un *Kazak Makal-Metelderi* (1997) kitaplarındaki *göz, kulak ve burun* organ adlarıyla kurulmuş makallar şöyledir:

1. Kazak Türkçesinde Göz Organ Adıyla Kurulmuş Makallar¹²

Köz korkak, kol batır. Göz korkak(tır), el kahraman(dır).

Korkaktın közi ülken. Korkağın gözü büyük(tür).

Er ne körmeydi, er könıl ese bermeydi. Er ne görmez, er gönünü fazladan vermez.

Bir baska-bir köz. Bir başa bir göz.

Nar tevel er isi. Gözü peklik yiğidin işi (dir).

Adam bolatın bala, alıska karaydı. Adam olacak çocuk, ileriye bakar.

Tünde körivdi ükiden üyren, kündız körivdi bürkitten üyren. Gece görmeyi baykuştan, gündüz görmeyi kartaldan öğren.

Köz-nurdın uyası, könıl-sırdın uyası. Göz-nurun yuvası(dır), gönül-sırrın yuvası(dır).

Etikşiden kulaş kaş, bizi tiyer közine, sözi tiyer özine. Kunderacıdan uzağa kaç, iğnesi değer gözüne, sözü değer kendine.

⁽¹¹⁾ Makalda geçen *ayak* kelimesi, *ıdıs ayak*’tır. Bu makalda *ıdıs* kelimesi ise Ø halinde kullanılmıştır. Kazak Türkçesi Sözlükleri’nde *ıdıs-ayak*, “tabak çanak, kap kacak” anlamında kayıtlıdır. Dolayısıyla bu makalda, *ayak* kelimesi, kap kacağı temiz olanın yemeği de temiz olur anlamında kullanılmıştır.

⁽¹²⁾ Makalenin bu bölümünde göz organ adı yanında *gör-* ve *bak-* ile yapılmış makallara da yer verilmiştir.

Kıranın közi kıyada, balapannın közi uyada. Kartalın gözü kayada(dır), yavrusunun gözü yuvada(dır).

Kaskırdın küşiğin kanşa asırasan da, togayga karap uluvıp koymaydı. Kurt yavrusunu eğitsen de ormana bakarak ulur.

Adam körki şüvberek, ağaş körki japırac kisinin közine közin tüsse, könli jibin meyri tüser. İnsanın süsü elbise, ağacın süsü yaprak kişi kişiyle göz göze gelirse, gönlü eriyip meyleder.

Janınan bezgen musık, jolbarıstın közin turnaydı. Canından bezen kedi kaplanın gözünü tırmalar.

Körgennen körmegenin köp, bilmegennen bilgenin köp. Gördüğünden görmediğin çok(tur), bilmediğin bildiğinden çok(tur).

Bülbül kus zimistan körmey, gülistan kadirin bilmes. Bülbül kuşu kış mevsimini görmez, gül bahçesinin nimetini bilmez.

Koyanın karasın körip kaljasınan tünil. Koyunun karasını görünce kaljasından¹³ umudunu kes.

Akılsız adam aykaylay keledi, jan-jagın jaypay keledi. Akıldi adam jay-jay keledi, jan-jagın baykay keledi. Akılsız insan, bağıra bağıra gelir, etrafındakileri ite-kaka gelir. Akıllı insan yavaş-yavaş gelir, etrafına dikkatle baka-baka gelir.

Körmegenge kösev tan. Görmemiş köse eşit(tir).

Körgensiz degenge aşuvlanba, körmey bilmezsin. Görgüsüz diyene kızma, görmeyince bilmezsin.

Tevekel tav jıgadı. Tehlikeyi göze alabilen dağı devirir.

Köp jasagan bilmeydi, köp körgen biledi. Çok yaşayan bilmez, çok gören bilir.

Köz jumbay dariya keşpek jok. Göz yummadan denizi geçmek yok.

Balapın uyada ne körse, uşkanda sonı aladı. Kuş yavrusu yuvada ne gör(ür)se, uçarken onu yapar.

Ay dese-avzı, kün dese-közi. Ay dese-ağzı, güneş dese-gözü.

Jürektin sırın közdin nuri paş eter. Kalpteki sırrı gözdeki ışık ortaya çıkarır.

Közi körmestin könli sezbez. Gözü görmeyenin gönlü hissetmez.

(¹³) Yeni doğum yapan kadın için kesilen hayvan eti.

Kisi öltiretin pışaktı kisi körmeydi. Kişi öldürecek (~ kendine zarar verecek) bıçağı görmez.

Karagayga karap tal öser, katarına karap bala öser. Çam ağacına bakıp dal büyür, akranına bakıp çocuk büyür.

Erkenin közi keppes, jorganın teri keppes. Şımarığın gözü kurumaz, rahvan atın derisi kurumaz.

Atpaz körgen at tanır, ustaz körgen hat tanır. Seyis gördüğü atı tanır, üstat gördüğü yazıyı tanır.

Esik körgendi alma, besik körgendi al. Kapıya bakanı alma, beşiğe bakanı al.

Erkenin közi jastı, etegin buzav bastı. Şımarığın gözü yaşlı, etegin(in) parçaları basmalı.

Körgendi köneden sura, köne bilmese, köp körgennen sura. Gördüğünü yaşlıdan sor, yaşlı bilmez ise çok görenden sor.

Özinin bogın körmey birevdin şogın köredi. Kendi pisliğini görmeyen başkasının pisliğini görür.

Bilmegen jerdin oy-şukırı köp. Köringen jerdin alıstığı jok. Bilmediğin yerin eğrisi-büğrüsü çok(tur). Görünen yerin uzaklığı yok(tur).

Köp jasagannan surama, köp körgennen sura. Çok yaşayana sorma, çok görene sor.

Eldin közi elüv oynasa da, oyındagısın aytadı. Halkın gözü elli oynasa da, aklındaki söyler.

Közden ketse, könilden ketedi. Gözden giderse, gönülden de gider.

Oynasa da oyındagısın aytadı. Oynasa da düşündüğünü söyler.

Könilsizden közsiz bala tuvar. Gönülsüz (kişi)den gözsüz çocuk doğar.

Erkimdiki özine, ay körine közine. Herkesinki kendine, ay görünür gözüne.

Analı balanın-özi tok, anasız balanın-közi tok. Annesi olan çocuğun kendi tok(tur), annesiz çocuğun-gözü tok(tur).

Jılayın degen balanın, üş kün burın közi kıştıdı. Ağlamak isteyen çocuğun, üç gün önce gözü kaşırır.

Bala könildin güli, közdin nuru. Bebek gönlün çiçeği(dir), gözün nuru(dur).

Kara argımak kartaysa, karga adım jer mun bolar, kara közden nur taysa, bir körüvge mun bolar. Kara küheylan yaşlansa, bir adımlık yer sıkıntı olur, kara gözden nur çıksa, bir defa görmek sıkıntı olur.

Botam-botam degenşe, bota közim deseysi. Yavrum-yavrum diyeceğine, yavru gözüm desene.

Tavdın basın kör de tübine barma, jaksının özin kör de üyine barma. Dağın başını gör de dibine varma, iyinin kendini gör de evine varma.

Sıpayını üyde körme, tüzde kör. Kibarı evde görme, gurbette gör.

Özindi körgen ölse ölsin, atandı körgen ölmesin. Kendini gören ölürse ölsün, atasını gören ölmesin.

Anasını körüp kızını al, ayagın körüp asın al. Anasına bak kızını al, kap kacağına bakarak yemeğini (~ aşını) ye.

Anasını körüp kızın al. Ayagın körüp asın iş. Anasına bak kızını al, kap kacağına bakarak yemeğini (~ aşını) ye.

Köz körgeşe, avız bakır söylep kal. Göz görebildiğince, ağız feryat eder.

Aklı jok adamga, adıraygan köz biter. Davsı jok avızga, sıldıragan söz biter. Aklı olmayan adamdan büyükçe göz çıkar. Ses olmayan ağızdan anlamsız söz/ler çıkar.

Kulak estigendi, köz körer. Kulak işittiğini, göz görür.

Karasın körüp, küşünen tüvnilme. Karartısını görüp, gücünü yitirme.

Sokırdın kolına tüspe, sanıravdın astına tüspe. Körün eline düşme, sağırın altına düşme.

Sokırdın közi könilinde. Körün gözü gönlünde(dir).

Eki közimnin biri, egizimnin sınarı. İki gözümnden biri, ikizimin yarısı(dır).

Ottı ürlegen jagadı, şındıktı izdegen tabadı. Ateşi üfleyen yakar, gerçeği arayan bulur.

Aşarşılıktı köp körgen, özi toymay “me” demes, jetimdikti köp körgenüş şakırtpay “e” demes. Kıtlığı çok gören, kendi doymaz “al işte” demez, yetimliği çok gören üç (kez) bağırmayıp “e” demez.

Kız köreyik, kız köreyik, kız köretin jigitti, biz köreyik. Kız görelim, kız görelim, kız gören yiğidi, biz görelim.

Kelin-kelin, kelin bak, kelmey jatıp sözün bak. Gelin-gelin, gelin bak, gelmeyip sözüne bak.

Katın erge karaydı, er jerge karaydı. Kadın ere bakar, er yere bakar.

Er jerge karaydı, kuş kökke karaydı. Yiğit yere bakar, kuş göğe bakar.

Körmes, tüyeni de körmes. Görmez, deveyi de görmez.

Sokır atka kotır at üyir. Kör ata uyuz at tercih edilir.

At körmegen at körse, şaba-şaba öltirer; ton kiymegen ton kiyse, kaga-kaga bitirer. At görmeyen at görse, koştura-koştura öldürür; don giymeyen don giyse, silkeleye-silkeleye eskidir.

Örisine karap mal öser, özenine karap tal öser. Otlığına göre mal yetişir, ırmağına göre dal yetişir.

Biyik töbege şıksan közin aşılada, jaksimen söyleşsen könilin aşıladı. Yüksek tepeye çık(ar)san gözün açılır, iyi (kişi) ile söyleş(ir)sen gönlün açılır.

Körgendi kisi körgeyin aytar, körgensiz kisi bergenin aytar. Görgülü kişi gördüğünü söyler, görgüsüz kişi verdiği söyler.

Jaman aşsa körmes, aytsa bolmas. Kötü açsa görmez, söylese olmaz.

Kiyim kiri jusa ketedi, könül kiri aytsa ketedi. Kıyafetteki kir yıkanarak gider, gönüldeki kir söylenerek gider.

Köp tında az söyle. Akıl avızdan, merey közden. Çok dinle, az söyle. Akıl ağızdan, itibar gözden.

Jana dos kelgende eski dostun közinen jas şıkadı. Yeni dost geldiğinde, eski dostun gözünden yaş çıkar (~ ağlar).

Saktansan saktarmın, on közine sol közin karavıl bolsın. Korunursan korurum, sağ gözüne sol gözün bekçi olsun.

Kezengen javdın közinen saktan, soykandının sözinen saktan. Ahmakıslatan yağmurdan gözünle korun, fesatçının sözünden korun.

Ejelgi jav el bolmas. Eski düşman dost olmaz.

Kastagı soyav közdi andaydı. Kaştaki diken gözü izler.

Alıskan javga, arkandı körsetpe. Vuruşan düşmana, arkasını gösterme.

Hanın sokır bolsa, bir közindi kısıp jür. Hanın kör ise, bir gözünü kapatıp yürü.

Körgendi köptegen jenedi. Görgülü genellikle kazanır.

Kördim degen köp söz, körmedim degen bir söz. Gördüm demek çok söz, görmedim demek bir söz(dür).

Karga körgecinin şokıydı. Karga gördüğünü gagalar (~ oyar).
Köz bir uvis topırakka toyadı. Göz bir avuç toprağa doyar.
Körmese jat, körispese uyat. Görmese abes (~ ayıp), görüşmese ayıp.
Bajantı baja körse, bası kıştydyt. Bacanağını bacanak görse, başı kaşınır.
Köz körse, jüz uyalat. Göz görse, yüz utanır.
Bir körgecin bilis, eki körgecin tanıs. Bir gördüğün bildik, iki gördüğün tanıdık.
Köp jürgennin sıyragy köriner. Çok gezenin değeri belli olur.
Köje-köje, közine aytayın, sorpamnan sadaga ket. Çorba-çorba yüzüne söyleyeyim, çorbamdan sadaka kurban olsun.
Özi toymastın, közi toymas. Kendi doymaz, gözü de doymaz (~ Kendi doymayanın gözü de doymaz).
Kitap, közi jumıkka - arzan. Közi aşıkka - marjan. Kitap, gözü kapalı için-ucuz(dur) (~ önemsizdir), gözü açık için-inci(dir).
Akşa karda köp jürsen, közin bir kün karıgar, alıs jerde köp jürsen, könlün bir kün tarıgar. Karda çok yürürsen, gözün bir gün kocar; uzak yerde çok yürürsen, gönlün bir gün daralır.
Közin avırsa, kolındı tıy. İşin avırsa, avzındı tıy. Gözün ağırırsa, elini engelle. İçin ağırırsa, ağzını engelle.
Sokır körgecinin jazbaz. Kör edebiyile yazmaz.
Şınunen julasa, sokır közden jas şıgar. Gerçekten ağlarsa, kör gözden yaş çıkar.
Karga karganın közin şokımaz. Karga karganın gözünü oymaz.
Karganın bir közi okta bolsa, bir közi bokta. Karganın bir gözü oktaysa, bir gözü bokta (dır).
Tavda da bar targıl tas, tarıksa şıgar közden jas. Dağda da var benekli taş, yoksullaşırsa çıkar gözünden yaş.
Közi karaygan tam süzer. Gözü iyi görmeyen ev(e) dikkatli bakar.
Jüre bersen, köre berersin, köre bersen, köne berersin. Yürüyebilirsen, görebilirsin, görebilirsen, deneyim kazanırsın.
Kaza kas pen közdin arasında. Kaza kaşla göz arasında(dır).
Könildegı sırdı köz bildiredi. Gönüldeki sırrı göz ele verir.
Karav adam-nepsininin kulı. Art niyetli insan-nefsinin kölesi(dir).

İzdegen muratına jeter, jalkavjın ömiri boska öter. Arayan muradına erer, tembelin ömrü boşa geçer.

Şeşenin sözi mergen, şeberdin közi mergen. Söz ustasının sözü keskin(dir), zanaatkârın gözü keskin(dir).

Köz jetpegen jerge söz jetedi. Gözün ulaşmadığı yere söz ulaşır.

Adamın özi toysa da közi toymaydı. Açın kendisi doysa da gözü doymaz.

Ayaşak közge şöp tüsedi. Sakınan göze çöp batar.

Jigit közimen kız alma. Genç gözüyle kız alma.

Sol közine, on közin karavıl bolsın. Sol gözüne sağ gözün bekçi olsun.

Düşpan közi törtev. Düşman gözü dört tane(dir).

Jaskaşaktın közi sav. Çekingenin gözü dikkatli(dir).

Meşkeydin özi toysa da közi toymaydı. Açgözlünün kendisi doysa da gözü doymaz.

Özi toysa da, közi toymaydı. Kendisi doysa da, gözü doymaz.

Eski dos kelgende, jana dostın közinen jas çıkar. Eski dost geldiğinde, yeni dostun gözünden yaş çıkar.

Kisimen dos bolma, dos bolsan kıymasına közin salma. Kişi ile dost olma, dost olduysan da onun kıymetli şeyine göz koyma.

Dos sırtınnan maktar, duspan közine maktar. Dost arkandan över, düşman yüzüne över.

Joldasın sokır bolsa, bir közindi kısıp otr. Yoldaşın kör ise, bir közünü kısarak otur.

Közden ketse, könilden ketedi. Gözden uzak olan gönülden de uzak olur.

Könil-kazı, köz-tarazı. Gönül-hâkim(dir), göz-terazi(dir).

Köz-tarazı, gönül-kazı. Göz-terazi(dir), gönül-hâkim(dir).

Kisinin közine közin tüsse, meyrimi tüssedi. İnsanın gözüne göz değerse, şefkat hissi uyanır.

Kisinin közine közin tüsse, könli jibip meyriri tüser. İnsanın gözüne baktığında, gönlündeki buz çözülüp şefkat hissi uyanır.

Adamın özi jetpegen jerge sözi jetedi. İnsanın kendisinin ulaşmadığı yere sözü ulaşır.

Közine karama, sözine kara. Gözüne bakma, sözüne bak.

Sıylasan, sın körersin. Saygı gösterirsen saygı görürsün.

Körgennen köz akı aladı. Gören gözün hakkı vardır.

Sırtın körip, işinen tünilme. Dışından görüp içinden ümidini kesme.

Jilasuvga köz jaksı, stılasuvga hat jaksı. Ağlayana göz iyi, saygı gösterene yazı iyi(dir).

Bala-bavır eti, közdin nuri. Çocuk-bağrın eti, gözün nuru(dur).

Şın jilasa sokır közden jas şıgadı. Gerçekten ağlarsa kör gözden gözyaşı çıkar.

Jas-kerinin közi, kerı-jastın tezi. Genç-ihtiyarın gözü(dür); ihtiyar-gencin öğüdü(dür).

Jas-kerinin közine, kerı-jastın tezi. Genç-ihtiyarın gözü(dür); ihtiyar-gencin öğüdü(dür).

Könıl kartaymas, köz kartayar. Gönül yaşlanmaz, göz yaşlanır.

Adam özinen keyingilerdi körip kartayadı. Adamın kendisi sonrakileri görüp yaşlanır.

Sokır közine senbey, kolmen ustap köredi. Kör gözüne inanmaz, eliyle tutarak görür.

Sokır közine senbeydi, kolmen köredi. Kör gözüne inanmaz, eliyle tutarak görür.

Köp jasagan bilmeydi köp körgen bileđi. Çok yaşayan bilmez çok gören (~ gezen) bilir.

Köz körivge toymaydı, kulak estüvge toymaydı. Göz görmeye doymaz, kulak işitmeye doymaz.

Tavda tuvğan kulınnın eki közi tasta bolar; aşarşılıkta tuvğan balanın, eki közi asta bolar. Dağda doğan at yavrusunun iki gözü taşta olur; kıtlıkta doğan çocuğun iki gözü yemekte olur.

Aganı körip ini öser, apanı körip sinli öser. Ağabeyini görüp küçük erkek kardeşi büyür, ablasını görüp küçük kız kardeşi büyür.

Agayinga karap bala öser, karagayga karap tal öser. Akrabaya bakıp çocuk büyür, çam ağacına bakıp dal büyür.

Jorganın teri keppes, erkenin köz jası keppes. Rahvan atın teri kurumaz, kahramanın gözyaşı kurumaz.

Közün avırsa, kolındı tıy, işin avırsa tamagın tıy. Gözün ağrırsa elini engelle, için ağrırsa boğazını engelle.

An tappagan atınan köredi, ata almagan multıgınan köredi. Yabani hayvanları bulamayan atından bilir (görür), vuramayan ise tüfeğinden bilir (görür).

Bir it körip üredi, bir it erip üredi. Bir köpek görüp havlar, bir köpek (onun) peşinden giderek havlar.

Jaksı it ölimtiğin koymas. Akıllı köpek çaresizliğe düşmez.

Algıya karap pikir et, artkıga karap şükir et. Geleceğe bakarak düşün, geçmişe bakarak şükret.

Körmegenge kösev tan. Görmeyen (için) maşa hayret verici(dir).

Körmes, tüyeni de körmes. Görmez, deveyi de görmez.

Közi sokırdan könilik sokır jaman. Körden gönlü kör (daha) kötüdür.

Közi sokırdan korıkpa, könilik sokırdan korık. Körden korkma, gönlü kördan kork.

Körgendi könedan sura, köne bilmese, köp jürgennen sura. Görgülüyü eskiden sor, eski bilmezse çok gezenden (~ görenden) sor.

Köre-köre kösem boldı, söyleye-söyleye şeşen boladı. Göre-göre bilge oldu, söyleye-söyleye hatip oldu.

Köre-köre kösem bolarsın, söyley-söyley şeşen bolarsın. Göre-göre bilge olursun, konuşa-konuşa hatip olursun.

Söyley-söyley şeşen bolar. Köre-köre kösem bolar. Söyleye-söyleye hatip olur. Göre-göre bilge olur.

Jaksı it ölümtiğin körssetpeydi. İyi köpek (nasıl) öldüğünü göstermez.

Özindigi özine, ottay ıstık közine. Kendi kendisine, ateş gibi sıcak gözüne.

Jaman açsa körmes, aytsa bolmas. Kötü açsa görmez, söylese olmaz.

Jaman adamga mal bitse ketpestey körer. Kötü kişiye mal-mülk düşse (malının hep) kalıcı olduğunu düşünür.

Jaman jerge jatsan jaman-jaman tıs körersin. Kötü yere yatarsan kötü-kötü rüyalar görürsün.

Ertengi astı tastama, keşki aska karama! Sabahki yemeği atma, akşamki yemeğe bakma!

Murun bolmasa, eki köz birin biri mukır edi. Burun olmasa, iki göz birbirine boynuzsuz idi.

Kaz şölde jürse de, közi kölde bolar. Kaz çölde yürüse de gözü gölde olur.

Mergennin közi gana mergen emes, kolı da mergen. Keskin nişancının gözü yalnızca keskin değil(dir), eli de keskin(dir).

Karaganmen köz toymas, esitkenmen kulak toymas. Görmeyle göz doymaz, işitmeyle kulak doymaz.

Sokır tawikka beri biyday. Kör tavuğa her şey buğday(dır).

Jaksını körmek için. İyiyi görebilmek için.

Öz ininde kör tışkan da köregen. Kendi ininde kör farenin de (gözü) görür.

Bir közin asa karap, bir közin basa karap. Bir gözün yemeğe bakar, bir gözün başa bakar.

Japalak körsen atıp al, jamannan basındı satıp al. Baykuş gördüğünde atarak al, kötüden başını (~ huzurunu) satın al.

Totı kus boyun körip zorlanadı, ayagın körip korlanadı. Papağan boynuna bakıp zorlanır, ayağın görünce horlanır.

Körgensiz degenge kek tutpa, körgeninnen körmegenin köp. Edepsiz diyene intikam besleme, gördüğünden görmediğin çok(tur).

Totikus jümin körip türlenedi, ayağın körip korlanadı. Papağan tüylerini görüp böbürlenir, ayağını görüp aşağılık duygusuna kapılır.

Kömbenin iyesi ekev, birevi kömgen, birevi körgen. Gömünün sahibi ikidir, biri gömen, diğeri gören(dir).

Barındı közdeme, joktı izdeme. Varlığı gözleme, yokluğu isteme.

Kaz şölde jürse de közi kölde bolar. Kaz çölde yürüse de gözü gölde olur.

Esekti sıpasan tüzge karay anıraydı. Eşeği okşarsan dışarıya bakarak anırır.

Tuvgan jerdin jeri de körikti, eli de süiyikti. Vatanın yeri de güzel görünür, insanları da sevimli(dir).

Erdi körsen Kıdır tut, astı körsen kadir tut. Yiğit gördüysen Hz. Hızır bil, aş gördüysen hürmet göster.

Ata körgen ok jonar, ana körgen ton pişer. Babasından gören ok yontar, anasından gören kaftan biçer.

Koy şeldi bolmay, töldi bolmaydı. Koyunun gözüne perde inmeden kuzulu olmaz.

2. Kazak Türkçesinde Kulak Organ Adıyla Kurulmuş Makallar

At ayagınan semirer, adam kulagınan semirer. Özi otırgan adam, kelgende orın berer.
At ayağından büyür, adam kulağından büyür. Kendisi oturan adam, gelene (kişiye) yerini verir.

Kazanşının erki özinde, kaydan kulak şığarsa. Kazancının isteği kendinde, nereden kulak çıkarsa.

Söz atası kulak, yol atası tuyak, suv atası bulak. Söz atası kulak(tır), yolun başı çocuk(tur), suyun atası kaynak(tır).

Kelinim sagan aytam, kızım sen tında. Gelinim sana söylüyorum, kızım sen dinle.

Kızım sagan aytam, kelinim sen tında. Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle.

Kızımın kulakına altın sırğa. Kızımın kulağında altın küpe.

Köp tında az söyle. Çok dinle, az söyle.

İt-adamın kulagı. İt-adamın kulağı(dır).

Auvıl itinin kuyruğı kaykı. Köy köpeğinin kuyruğu yukarı (dadır).

Aş kulaktan, tıyış kulak. Aç kulaktan, engel kulak.

Kulak esitigendi, köz körer. Kulağın işittiğini, göz görür.

Kulak esitpez, esitse keşikpez. Kulak işitmez, işitirse gecikmez.

Ak Edildin özi bolmasakta, bulagımız, akıldı bastın özi bolmasakta kulagımız. Ak Edilin kendisi olmasak da kaynağıyız. Akıllı başın kendisi olmasak da kulağıyız.

Eki katın algannın, kulagı tınbas. Esekke mingennin ayağı tınbas. İki kadın alanın, kulağı sakinleşmez. Eşeğe binenin (de) ayağı sakinleşmez.

El kulagı eliv. Halkın kulağı elli(dir).

Kulan kudukka kulasa kulagında kurbaga oynar. At kuyuya düşerse kulağında kurbağa oynar.

Jer astınan jik şıktı, eki kulagı tik şıktı. Yer altından çıktı, iki kulağı düz çıktı.

Adam kulaktan azadı, könilden semiredi. Adam kulaktan azar, gönülden kibirlenir.

Baska kelgen peleden, bastan kulak sadaga. Başa gelen beladan, baştan kulak sadaka(dır).

Dos julata aytar, düşpan küldire aytar. Dost yumuşak söyler, düşman sert söyler.

Bet körse, jüz uyaladı. Kötü görse, yüz utanır.

Estigen kulakta jazık jok. İşiten kulakta suç yok(tur).

Turnadan biy koysan, kulaktan "tırıw" ketpes. Turnadan kadı seçersen, kulaktan çınlama gitmez.

Akpa kulakka aytsan, agıp keter, kuyma kulakka aytsan, kuyıp alar. Vurdumduymaza söylersen unutulabilir; ama kulağı deliğe söylersen asla unutmaz.

Savsagı uzın-biysi bolar, kulagı ülken-küysi bolar. Parmağı uzun(kişi) dansçı olur, kulağı iyi (olan) (kişi) müzisyen olur.

Koja kulaktas, molda sabaktas. Hoca kulak arkadaşı(dır), molla sınıf arkadaşı(dır).

Esek özin atka balaydı da, atten dep kulağına karaydı. Eşek kendini aç sanarak keşke diyerek kulağına bakar.

Aş tamagım, tıyış kulagım. Aş damağım(dır), engel kulağım(dır).

Karaganmen köz toymas, esitkenmen kulak toymas. Görmeyle göz doymaz, işitmeyle kulak doymaz.

Tokal eşki müyüz suraymın dep, kulagınan ayrılıptı. Boynuzsuz keçi boynuz isteyeceğim derken, kulağından olmuş.

Sınıkka siltav, kulaksızga mülkav. Kırılana mazeret (bulmak), kulaksıza dilsiz (bulmak).

3. Kazak Türkçesinde Burun Organ Adıyla Kurulmuş Makallar

At erindi keler. Er murındı keler. At dudaklı olur, er burunlu olur.

Sıpayı sırın jasırmas, puşık murın jasırmas. Betine keler uyatın, özi bilip juvsa iygi. Kibar sırrını saklamaz, küçük burunlu burnunu saklamaz. Yüzüne gelir ayıbın, kendi bilip soluklansa iyi.

Murın bolmasa, eki köz birin biri mukır edi. Burun olmasa, iki göz birbirine boynuzsuz idi.

Mekre balıktın tumsıgı, taska tiymey kaytpaydı. Mersin balığının burnu, taşa değmeden (~ inadından) vazgeçmez.

Berike balık tumsugı taska tiymey kaytpaydı. Balığın burnu taşa değmeden gitmez.

4. Kazak Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Atasözleri Arasında Anlam ve Yapı Bakımından Ortaklıklar

Kazak Türkçesi konuşurlarının uzun süre göçebe olarak yaşamışlığı, yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel süreçler ve buna bağlı olarak bu lehçenin başta Rusça (Atmaca, 2012: 275-298; Süleymenova, 1965: 58-91) olmak üzere Moğolca (Kaliyev ve diğ. 1997: 28), Arapça, Farsça (Kaliyev ve diğ. 1991: 92; Balakayev, Sızdıkova, Janpeyisov, 1968: 9-96) ve Çince (Öztürk, 2002: 185-186) gibi dillerden etkilenmiş olmasına rağmen Türkiye Türkçesi atasözleriyle mukayese edildiğinde yapı ve anlam bakımından ortaklık/ların azımsanmayacak ölçüde olduğu görülür. “Demek ki ortak bir dili kullanan insanlar, tarihî dönemlerden itibaren farklı coğrafyalarda yaşasalar da, ortak kavramlar çerçevesinde ortak bir duyuş tarzıyla düşüncelerini, fikirlerini ve tecrübelerini dile aktarmaktadırlar” (İlhan, 2007: 762). Bu

bağlamda Türk dilinin lehçelerinde *göz ~ köz*, *burun ~ murun*, *kulak ~ kulgak* gibi kelimelerdeki fonetik açıdan bazı farklılıklar olmasına karşılık bu kelimelerin anlam çerçevesine bakıldığında *kavram* ve *kavram alanlarının* (İlhan, 2007: 762) veya *semantik alanlarının* ortak olduğu söylenebilir.

Her iki lehçede de anlam bakımından ortak olan makalların bazıları şöyledir¹⁴:

Köp jasagan bilmeydi, köp körgen biledi “çok yaşayan bilmez, çok gören (~ gezen) bilir” makalı, Türkiye Türkçesinde; “çok yaşayan (~ okuyan) bilmez, çok gezen bilir”.

Köp söylegen, köpten ayrılar “çok konuşan, çok kaybeder” makalı, Türkiye Türkçesinde; “çok bilen (~ söyleyen) çok yanılır”.

Karga karganın közin şokımaz “karga karganın gözünü çıkarmaz (~ oymaz)” makalı, Türkiye Türkçesinde “karga karganın gözünü oymaz”.

Süngünün jarası biter, til jarası bitpes “süngünün yarası geçer, dil yarası geçmez” makalı, Türkiye Türkçesinde; “bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez”.

Közden ketse, könilden ketedi “gözden gitse, gönülden gider” makalı, Türkiye Türkçesinde “göz görmeyince gönül katlanır ve gözden irak (~ uzak) olan gönülden de irak (~ uzak) olur”.

Adam söyleskenşe, jılkı kineskenşe “insan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa” makalı, Türkiye Türkçesinde “insan konuşa konuşa (~ söyleşe söyleşe), hayvan koklaşa koklaşa (anlaşır)”.

Tilevşinin bir beti kara, bermevşinin eki beti kara “isteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü kara” makalı, Türkiye Türkçesinde “isteyenin bir yüzü kara vermeyenin iki yüzü (kara)”.

Ayanşak közge şöp tüsedi “sakınan göze çöp batar” makalı, Türkiye Türkçesinde “sakınılan (~ esirgenen) göze çöp batar”.

Ötirik söz-janga kas. Ötkir pışak-kinga kas “yalan söz-cana zarar keskin bıçak-kınına zarar” makalı, Türkiye Türkçesinde “keskin sirke kabına (~ küpüne) zarar”.

Dos dep sinamay sırındı aytpa dostın da dost bar “sırrımı açma dostuna, dostunun dostu vardır, (senin sırrını) o da söyler dostuna” makalı, Türkiye Türkçesinde “sırrımı açma

¹⁴ Bu konuda yapılan araştırmalara göre Türk dilinin aynı grupta yer alan lehçelerinin atasözleri arasında “yapı ve anlam bakımından ortaklıkların daha fazla, birbirinden farklı ve ters anlamda olan atasözlerinin ise sınırlı sayıda olduğu” tespit edilmiştir (detaylı bilgi için bkz. Nesrin Sis, “Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Journal of Turkish World Studies*, Cilt: V, Sayı 2, SaJ1a: 2005, s. 257-266.

dostuna (dostunun dostu vardır) o da söyler dostuna” veya “sırrını (~ sırrını açma) dostuna, (~ dostunun dostu vardır) o da söyler dostuna”.

Anasını körüp kızını al, ayagın körüp asın al “anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al” makalı, Türkiye Türkçesinde “anasına bak kızını al, kenarına (~ kıyısına ~ tarağına) bak bezini al”.

Jılı-jılı söylesen, jılan innen şıgadı “güzel-güzel söylersen, yılan yuvasından çıkar” makalı, Türkiye Türkçesinde “tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır” veya “acı (~ kötü) söz insanı (~ adamı) dininden çıkarır” veya “tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı”.

Köp tında, az söyle. Akıl avızdan, merey közden “çok dinle, az söyle akıl ağızdan, itibar közden”; *köp söz-kömir, az söz-altın* “çok söz kömür, az söz-altın” makalları, Türkiye Türkçesinde; “söz gümüşse sükût altındır”.

Özi toysa da, közi toymaydı “kendisi doysa da, gözü doymaydı” makalı, Türkiye Türkçesinde; “açın karnı doyar gözü doymaz”.

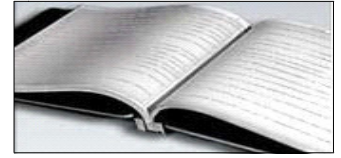
Dos jilata aytar, düşpan küldire aytar “dost yumuşak söyler, düşman sert söyler” makalı, Türkiye Türkçesinde; “dost başa bakar, düşman ayağa bakar”.

Sonuc

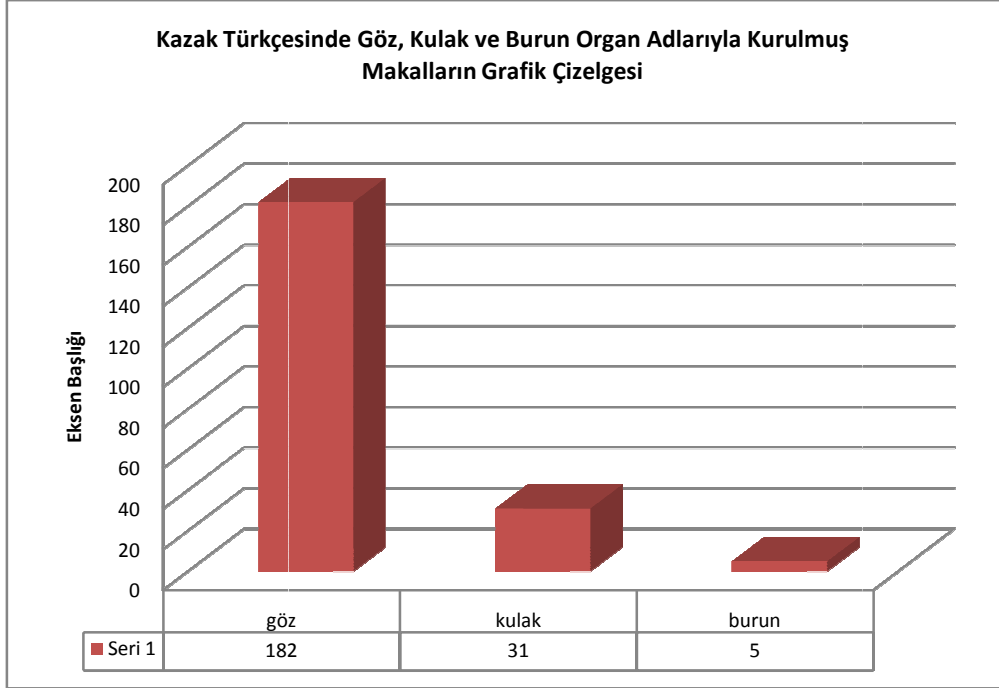
Bu makalede fonetik, morfolojik ve anlam bakımından bazen benzerlikler, bazen de farklılıklar gösteren Kazak Türklerinin içerik bakımından çok zengin olan makalları üzerinde durulmuştur.

Türk dili, tarih boyunca çok geniş bir sahaya yayılmış, coğrafi, sosyal, kültürel şartlar ve özellikle de politik sebeplerden dolayı kendi kolları arasında ses, şekil ve cümle bilgisi bakımından bazı farklılıklar göstermiştir. Türk dilinin Güney-Batı (~ Oğuz) grubuna giren Türkiye Türkçesi ve Kuzey-Batı (~ Kıpçak) grubuna giren Kazak Türkçesi arasındaki “ayrılıkların büyük bir bölümünü *ses farklılıkları* meydana getirmektedir” (Tamir, 322). Dolayısıyla iki lehçede ortak olan çok sayıdaki kelimeyi birbirinden uzaklaştıran bu ses farklılıkları mukayese edilerek öğrenildiği takdirde Türkiye Türkleri için Kazak Türkçesini, Kazak Türkleri için de Türkiye Türkçesini öğrenmek ve anlamak büyük ölçüde kolaylaşacaktır.

S. Begalin’in *Kazaktın Makal-Metelderi* (1950) ve Ö. Turmanjanov’un *Kazak Makal-Metelderi* (1997) adlı kitaplarının taranması neticesinde Kazak Türkçesinde “göz” organ adıyla ilgili 182, “kulak” organ adıyla ilgili 31, “burun” organ adıyla ilgili 5 ve toplamda bu

organ adlarıyla ilgili **218** makal tespit edilmiştir. Ayrıca taranılan kaynaklarda kişinin dış dünyayla kendisi arasında köprü vazifesi üstlenen **göz** organ adından hareketle kurulmuş makalların diğer organ adlarıyla kurulmuş makallardan sayıca fazla olduğu görülmüştür.

İşaretler

~ Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.

Ø Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

Kaynakça

- ACAR, İ. (2009). *Kazak Türkçesinde Göz, Kulak, Burun ve Dil Organ İsimleriyle Kurulmuş Atasözleri ve Anlam Özellikleri*. Yayımlanmamış Lisans Tezi, (Danışman: Öğretim Görevlisi Emine ATMACA) Kazakistan: Kızılorda Korkut Ata Üniversitesi.
- AKSAN, D. (2006). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKSOY, Ö. A. (1991). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Atasözleri Sözlüğü 1*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- ALBAYRAK, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- ALKAYA, E. (2001a). Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, Cilt: 11 Sayı: 2, s. 55–76.
- ALKAYA, E. (2006b). Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 20 Yıl/1. s. 90.
- AMANJOLOV, S. A. (1997). *Kazak Edebiy Tilinin Jene Diyalektologiyasının Meseleleri*. Almatı: Gılım Baspası.
- AVEZOV, M. (1997). *Folklor Yazıları* (Çev. Ali Abbas ÇINAR), Ankara: Bilig Yayınları.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 36 Mayıs – Haziran 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

ATMACA, E. (2012a). Kazak Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Alıntılar ve Ses Değişmeleri. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, summer, p. 275-298, Ankara-Turkey.

ATMACA, E. (2013b). Kazak Türkçesinde Makal-Meteller ve “Dil” Organ Adıyla Kurulmuş Makallar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 2/1 2013 s. 20-48, TÜRKİYE International Journal of Turkish Literature Culture Education*, Volume 2/1 p. 20-48, TURKEY.

BALAKAYEV, M., E. Janpayisov, M. Tomanov, B. Manasbaev. (2005). *Kazak Tilinin Stilistikası*. Almatı.

BALAKAYEV, M., R. Sızdıkova, E. Janpeyisov. (1968). *Kazak Edebi Tilinin Tarihi*. Almatı: Mektep Baspası.

BEGALİN, S. (1950). *Kazaktın Makal-Metelderi*. Almatı: Kazaktın Memlekettik Körkem Edebiyet Baspası.

BİRAY, N. (2005). Ahmet Baytursınlı’na Göre Kazak Türkleri Yazılı Edebiyatının Dönemleri ve Türleri. *Millî Folklor Dergisi* 68, (Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL’e Armağan), Kış / ISSN–1300–3984, s.67–78.

ÇINAR, A. A. (1997). *Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler*. Muğla.

ÇOBANOĞLU, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 301, Kaynak Eserler Dizisi:7.

EYÜBOĞLU, E. K. (1973). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözeri ve Deyişler*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A. Ş.

GABDULLİN, M. (1996). *Kazak Halkının Auz Edebiyeti*. Almatı: Sanat Baspası.

GÖZAYDIN, N. (1998). Türk Dünyasının Atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 6, Güz. s. 708-719.

GÜRGEN, İ. (2007). Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde Atasözlerinde Ortak Temalar. *Kazakistan ve Türkiye’nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu 21–23 Mayıs*, Almatı.

İLHAN, N. (2007). Atasözleri ve Deyimlerimizde Beden Kelimeleri ve Kavram Alanları. *Türk Dili*, s. 671, 11.

İSMAİL, Z., M. Gümüş. (1995). *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*. İstanbul: Engin Yayınları.

KALİYEYEV, G., E. Bolganbayev. (2006). *Kazırgı Kazak Tilinin Leksikologiyası men Frazologiyası*. Almatı: Sözdik Slovar Baspası.

KAYDAR, A. T. (2004). *Halık Danalığı*. Almatı: Tolagay. *Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi*. (1983). 7 Tom, Almatı: Gılım.

KENESBAYEV, I. (1977). *Kazak Tilinin Frazologiyalık Sözdigi*. Almatı: Gılım Baspası.

KENESBAYEV, I. G. Musabayev. (1962). *Kazırkı Kazak Tili (Leksika, Fonetika)*. Almatı.

KOÇ, K., A. Bayniyazov, V. Başkapan (2003). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

NASKALİ, E. G. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: TDK. Yayınları.

OY, A. (1991). Ata Sözü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. IV, s. 44-46.

ÖZTÜRK, M. (2002). “Çinceden Türk Dillerine Girmiş Olan Sözcükler”, (Bu makale, www.doguedebiyati.com/nusha/07/014ozturk-cince.doc sitesinden alınmıştır.)

- SİNAN, A. T. (2001). *Türkçenin Deyim Varlığı*. İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık.
- SİS, N. (2005). Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi i Journal of Turkish World Studies*, Cilt: V, Sayı 2, SaJ1a: s. 257-266.
- ŞAHİN, H. (1999). Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- TAMİR, F. Türkiye Türkçesi Açısından Kazak Türkçesine Bir Bakış. (Bu makale, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s13/tamir.pdf> sitesinden 08. 01. 2013 tarihinde alınmıştır.)
- TURMANJANOV, Ö. (1957). *Kazaktın Makaldarı men Metelderi*. Almatı: Kazaktın Memleketтик Көркем Edebiyet Baspası.
- TURMANJANOV, Ö. (1997). *Kazak Makal-Metelderi*. Almatı: Ana Tili.
- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ. (1991). Ankara: TDK Yayınları.
- KURIŞJANOV, A., A. İskakov, R. Sızdıkova, J. Aralbayev, Ş. Sarıbayev, G. Musabayeva. (1965). *Kazak Tilinin Tarihi Turalı Zerttevlər*. Almatı: Gılım Baspası.
- YURTBAŞI, M. (1993). *A Dictionary of Turkish Proverbs (Türk Atasözleri Sözlüğü)*. Turkish Daily News, Michigan Üniversitesi.
- ZEYNELOVA, L. M., L. Nabi (2006). *Kazak, Orıs, Agılşın, Nemis Tilderindegi, Makal-Metelderdin Magınalık Uksastığı jene Terbiyelik Meni*, Vestnik Kasuv no:2.

İnternet Kaynakları

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-83263/h/atasozlerivedeyimler.pdf>

http://kz-en.ru/publ/kazakhskij_jazyk/poslovicy_skazki/10

<http://kz-en.ru/publ>

<http://referaty.kz/node/2705>

http://www.ijors.net/issue5_2_2012/articles/jusupov.html

<http://www.iudergi.com/tr/index.php/turkdili/article/view/18730/17923>

http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Philologia/58968.doc.htm